

съчувствува на такава абстрактна идея, каквато е тази на русите, с осъществяването на която се поглъщат цели народности, отделени една от друга с история, литература, нрави, обичаи. С химическото сливане на подобни народности става композицията на робството, на яда, кой приема цяло столетие болната Полша"²⁵. Статиите на неговите учители в публицистиката и живота карат Захарий Стоянов да търси истината, която се крие зад надутите фрази, парадно манифестираните хуманни пориви и изблиците на ненавременно, закъсняло човеколюбие, проявявано от една или друга Велика сила.

Здравият, трезвият поглед е необходимо, задължително условие, когато пред довчерашните самохипнотизиращи се в опиянението си апостоли е поставена отговорната задача за изграждането на младата българска държава. Постепенно Захарий Стоянов все повече се убеждава колко важна, колко значима е идеята за самостоятелно политическо освобождение и независимо национално развитие, формулирана ясно и категорично за първи път от Васил Левски и възприета, макар и с колебания, от водачите на революционната българска емиграция. Тази идея заляга в основата на неговите обществено-политически разбирания, става ръководно начало на позицията му на гражданин, патриот, публицист и човек. Казаното в "Нашата програма"²⁶ като че ли говори за обратното, но като се има предвид общото настроение на преклонение, искрена вяра и обич към Освободителката, не би могло да се очаква нещо друго. Лесно обяснимо е защо в първите следвоенни години редакторите на в. "Работник", един от които е Захарий Стоянов, казват, че ще съдействат за обединението на всички славянски народи, немислимо без помощта на Русия, която "по силата на своето могъществено политическо положение... е единствената славянска държава, която ще извърши това велико дело"²⁷. Внимателният прочит разкрива обаче друго - макар да са засвидетелствани чувства на почит и уважение към официална Русия, в програмата се говори за създаване на федерация само от балканските държави и ако се окаже, че от всички е невъзможно, то поне от България, Сърбия и Черна гора. Прегръщат се не толкова лансираните от руския царизъм идеи на панславизма, колкото се издига идеята на българските национал-революционери. Необходимостта от създаването на Балканска федерация е продиктувана от слабостта на отделните балкански държави, които ако желаят да престанат да бъдат играчки в ръцете на Великите сили, чрез обединението си трябва "...да играят един ден голяма роля в политическите събития на Европа..."²⁸

Съзнанието за дълг към народа, наследено от строгото до аскетизъм възрожденско чувство на колективна отговорност, е дълбоко вкоренено в Захарий Стоянов. Ето защо дълбоко погрешно е схващането, че той е бил против интелигенцията. Нито за момент в който и период на неговото творчество да погледнем, той не се е обявявал срещу науката и интелигенцията. Вярно е, че още в първата си публикация Захарий Стоянов твърди, че "ние нямаме хора сериозни, хора умни и с възвишени идеи"²⁹, но твърдението не може да бъде и друго след като той воюва с консерваторите. А публицистиката си има свои закони, свои правила, тя не е "хладна история", както обича да се изразява той самия, и на вестникаря са позволени